

**O călătorie prin Turkmenistan, Kazahstan,
Tadjikistan, Kîrgîzstan și Uzbekistan**

SOVIETSTAN

Erika Fatland

Traducere din limba engleză de
Irina-Marina Borțoi

Editura Paralela 45

Redactare: Anca Tach
Tehnoredactare: Mihail Vlad
Corectură: Mihaela Cosma
Pregătire de tipar: Marius Badea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FATLAND, ERIKA

Sovietstan : o călătorie prin Turkmenistan, Kazahstan, Tadjikistan,

Kirgizstan și Uzbekistan / Erika Fatland ; trad. din lb. engleză de

Irina-Marina Borțoi. - Pitești : Paralela 45, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-973-47-3213-5

I. Borțoi, Irina-Marina (trad.)

94

SOVJETISTAN

En reise gjennom Turkmenistan, Kasakhstan, Tadsjikistan, Kirgisistan og Usbekistan

Erika Fatland

Copyright © Erika Fatland, 2014

Published by agreement with Copenhagen Literary Agency ApS, Copenhagen.

Romanian edition published by arrangement with Agenția Literară Livia Stoia.

Traducere a fost realizată după versiunea în limba engleză aparținând lui Kari Dickson, care a tradus de pe originalul în limba norvegiană.

Copyright © Editura Paralela 45, 2020

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate, iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.

www.edituraparelela45.ro

CUPRINS

Harta „Sovietstanului”	10
Denumiri	13
Poarta infernului	15

TURKMENISTAN

<i>Harta Turkmenistanului</i>	20
Oamenii din subteran	23
Orașul de marmură	35
Dictatorstan	43
Floarea deșertului	62
Căderea dictatorului	78
Ultima expediție	89
Epoca fericirii supreme	103
Regiunea de frontieră	109

KAZAHSTAN

<i>Harta Kazahstanului</i>	114
O oază de sushi și ATM-uri	117
Pe calea ferată	124
Marea care a dispărut	137

Imperiul	147
Polo kazah.....	154
Marionetele lui Stalin.....	159
Capitala	164
Marele experiment.....	171
O inimă slabă.....	188
Tatăl merelor.....	194
Activistul ostenit	199
O lovitură dură	205

TADJIKISTAN

<i>Harta Tadjikistanului</i>	212
Capitala Mercedes Benz	215
În criză de timp	223
Chelnerița tristă	252
Chipurile războiului.....	257
Marele joc.....	265
<i>Harta expansiunii rusești în secolul al XIX-lea</i>	270
Tărâmul de la poalele Soarelui.....	287
Să luptăm împreună împotriva corupției!	296

KÎRGÎZSTAN

<i>Harta Kirgîzstanului</i>	302
O clipă de libertate.....	305
Nu plânge, acum ești soția mea.....	312
Oamenii cu acvile.....	323
Ultimii nemți din Rot-Front	333
Nuci grecești.....	342
Cinci zile în iunie.....	350

Tăcere în sala de așteptare.....	356
Aveți materiale pornografice asupra dumneavoastră, domnișoară?	358

UZBEKISTAN

<i>Harta Uzbekistanului</i>	362
Arta de a păstra aparențele	365
Plămada viselor	378
Muzeul din deșert	387
Dumnezeul bumbacului	396
În căutarea timpului pierdut.....	409
Perle pe Drumul Mătăsii	420
Stația terminus.....	428
<i>Postfață. Moartea unui dictator</i>	443
<i>Mulțumiri</i>	451
<i>Note</i>	455
<i>Bibliografie</i>	457

TURKMENISTAN

EDITURA PARALELA 45

TURKMENISTAN

SUPRAFAȚA | 491.210 km²

POPULAȚIA | 5.351.277 (estimare 2017)

CAPITALA | Aşgabat

PREȘEDINTE | 1. Saparmurat Niiazov (1991-2006)

2. Gurbangulî Berdimuhamedov

(din 2007, 2006-2007 președinte interimar)

OAMENII DIN SUBTERAN

Poarta 504. Nu avea cum să fie bine. Toate celelalte porți erau numerotate 200 și ceva: 206. 211. 242. Mă aflu în terminalul greșit? Sau mai rău – în aeroportul greșit?

Orientul întâlnește Occidentul în Aeroportul Atatürk din Istanbul. Călătorii sunt un talmeș-balmeș fabulos de pelerini în drum spre Mecca, suedezi arși de soare cu sacoșe pline cu Absolut Vodka de la duty-free, afaceriști în costume produse în serie, șeci înveșmântați în alb cu neveste înveșmântate în negru, încovoiate de greutatea genților exclusiviste create de designeri europeni. Nicio companie aeriană din lume nu zboară în atâtea țări ca Turkish Airlines și, ca regulă generală, oricine călătorește spre o capitală mai puțin cunoscută cu un nume deloc familiar se poate aștepta să schimbe avionul aici. Turkish Airlines zboară la Chișinău, Djibouti, Ouagadougou și Usinsk. Și la Așgabat, destinația mea.

În cele din urmă am zărit numărul greu de găsit la capătul unui coridor lung. 504. Pe măsură ce mă apropiam de poartă, care părea să se îndepărteze cu cât ajungeam mai aproape, mulțimile de oameni se împuținau. Până când în sfârșit am rămas singură, la cel mai îndepărtat capăt al terminalului, într-un colț izolat al Aeroportului Atatürk în care nu au fost decât o mână de oameni. Coridorul se sfârșea cu o scară lată. Am coborât într-o lume a baticurilor colorate, căciulilor maro din blană de oaie, sandalelor

și caftanelor. Eu eram singura care ieșea în evidență, în pantofi sport și o jachetă impermeabilă.

Un bărbat cu părul negru și ochii înguști a venit în grabă spre mine. În mâini ținea un pachet de mărimea unei perne, lipit meticolos cu bandă adezivă maro. Aș putea să-l car în locul lui? M-am prefăcut că nu înțeleg rusa. „Scuze, scuze“, am mormăit eu, trecând repede mai departe. Ce fel de bărbat nu-și poate căra singur bagajul? Două femei la vârsta a doua îmbrăcate în rochie lungă, violetă, de bumbac, cu batic mare asortat înfășurat în jurul capului, i-au sărit în apărare: oare cere prea mult? N-aș putea să-l ajut și gata? Am scuturat din cap, *Scuze, scuze*. În niciun caz nu aveam să ajut un bărbat turkmen, complet necunoscut, cu pachetul lui suspect. În minte îmi sunau toate clopotele de alarmă.

Nu făcusem mai mult de cinci sau șase metri când am fost oprită din nou. O tânără zveltă la douăzeci și ceva de ani, îmbrăcată într-o rochie roșie lungă, m-a apucat de braț. N-aș putea s-o ajut cu bagajul? Doar puțin?

— *Niet!* am zis eu, cu convingere, și m-am smuls din strânsoarea ei.

Când am ajuns efectiv în sala de așteptare, am înțeles: aproape fiecare dintre pasageri avea mult prea multe bagaje de mână, iar angajații companiei aeriene păzeau intrarea către poarta de îmbarcare înarmați cu cântare de baie și cu niște figuri fioroase. Dar de îndată ce pasagerii treceau de ei, scoteau și mai multe pachete pe care și le lipiseră de corp.

Aparent nu exista nicio limită în privința lucrurilor pe care femeile astea reușiseră să și le ascundă sub rochiile lungi. Râzând, se despovărau, fără să pară că le pasă că însoțitorii de zbor le văd. De-acum trecuseră pe partea cealaltă.

Cu toate astea, misterul principal rămânea nerezolvat: de ce aveau cu toții atât de multe bagaje de mână? Una dintre însoțitoarele de zbor de la ghișeu probabil mi-a văzut expresia confuză, fiindcă mi-a făcut un semn complice cu capul și mi-a indicat să mă apropii.

— Sunt femei de afaceri, mi-a explicat ea. Vin la Istanbul cel puțin o dată pe lună și cumpără lucruri pe care le vând apoi cu profit la piața din Așgabat. Aproape tot ce se vinde în Turkmenistan vine din Turcia.

— De ce nu le pun în valize? am zis eu. Le e teamă să nu li se piardă bagajele?

Însoțitoarea de zbor a râs.

— Au și valize, credeți-mă!

Îmbarcarea a fost un proces îndelungat. Pasagerii cu prea multe bagaje de mână, adică majoritatea, au fost nevoiți să-și sigileze pungile ieftine din plastic cu bandă adezivă și să le trimită la cală împreună cu bagajele normale. În interiorul avionului era haos. Femeile se așezau pe ce locuri voiau, stârnind protestele bărbaților cu barbă albă și caftan. De fiecare dată când un pasager se plângea de ceva, încă douăzeci, bărbați și femei, se alăturau discuției.

— Vă rugăm să chemați echipajul de cabină dacă aveți divergențe privind locurile rezervate, ne-a instruit una dintre însoțitoarele de zbor prin sistemul de difuzoare, dar nimeni nu s-a obosit să-i cheme. Înghesuită cum eram între caftane și rochii de bumbac, nu aveam de ales decât să urmez fluxul întrerupt de-a lungul culoarului. O însoțitoare de zbor și-a făcut loc prin marea de corpuri, dându-și ochii peste cap.

Pe locul meu, 17F, deja stătea o matroană la vârsta a doua, într-o rochie mov.

— Cred că e o greșeală, am spus eu în rusă. Țsta e locul meu.

— N-ai vrea să desparți trei surori, nu-i așa? a răspuns femeia, făcând semn spre cele două matroane de pe locurile de lângă ea. Erau aproape identice. Toate trei stăteau acolo și se uitau urât la mine.

Am scos cartea de îmbarcare, le-am arătat numărul și apoi le-am arătat locul.

— Țsta e locul meu, am zis eu din nou.

— N-ai vrea să desparți trei surori, nu-i așa? a repetat matroana.

— Și atunci unde o să stau? Țsta e locul meu.

ORAȘUL DE MARMURĂ

Marmura mă orbea. Blocuri de apartamente se înălțau ca o pădure învelită în zăpadă, înalte și elegante, dar lipsite de personalitate. Oriunde m-aș fi întors, vedeam același lucru: marmură albă, strălucitoare. Am făcut fotografii nebunește prin geamul mașinii, ca o turistă japoneză pe amfetamine, în viteză. Majoritatea fotografiilor erau inutile.

Șoseaua dintre șirurile de blocuri era demnă de un stat bogat în petrol: avea opt benzi și era luminată de lămpi albe, proiectate special. Iar mașinile, pe care le puteai număra de fapt pe degetele de la o mână, erau imaculate. Mercedes era producătorul preferat. Nu se vedea niciun pieton pe trotuarele late, doar câte un polițist din când în când, echipat cu un baston roșu care pâlpâia, pe care-l folosea ca să tragă pe dreapta câte o mașină din două, probabil din pură plictiseală.

Era ca și cum totul în oraș venea din viitor, chiar și stațiile de autobuze, care erau dotate cu aer condiționat. Oamenii viitorului însă lipseau. Contrastul cu haosul din avion era frapant: clădirile scumpe din marmură nu erau decât niște cochilii goale, străzile erau pustii. Singurul semn de viață era pe marginea șoselei. O armată de femei cocoșate, cu vestă portocalie, cu fața acoperită ca să se apere de soare, munceau cu furie ca să păstreze curățenia în oraș. Arătau ca niște soldați de gherilă, cum tundeau, greblau, măturau și săpau.

— Așgabat a devenit un oraș foarte frumos, *datorită-președintelui-nostru*, a comentat șoferul meu, Aslan. Era trecut de

treizeci de ani, palid și obosit, și tatăl unor copii mici. Ultimele trei cuvinte le rostise repede, un răspuns automat, așa cum musulmanii spun „pacea fie asupra lui“ de fiecare dată când îl menționează pe Profet, sau așa cum noi scoatem pe gură politețuri precum „cu plăcere“ și „mă bucur că ne-am revăzut“. Urma să descopăr că există multe variații ale acestui omagiu adus președintelui, rostite invariabil cu aceeași gravitate.

Așgabat era construit pentru a lua ochii vizitatorilor. „Priviți ce am realizat!“ par să strige clădirile din marmură. „Priviți-ne, priviți-ne!“ Poate că presa mondială nu a urmărit întotdeauna îndeaproape ce se petrece în națiunea asta mică din deșertul central-asiatic, dar *Cartea Recordurilor* este familiarizată cu excentricitățile sale de ceva vreme. În 2013 locuitorii capitalei au sărbătorit încă un record: Așgabat este acum oficial orașul cu cele mai multe clădiri îmbrăcate în marmură pe kilometru pătrat din lume. Se spune că apetitul nestăvilit al turkmenilor pentru roca albă goleşte carierele din Carrara, Italia. Locuitorii din Așgabat se puteau mândri deja că locuiesc în orașul cu cele mai multe fântâni din lume, iar asta în ciuda faptului că peste 80% din suprafața Turkmenistanului e reprezentată de deșert. Dincolo de bulevardele cu opt benzi, dunele sterpe de nisip se întind în toate direcțiile, dar între zidurile de marmură albă apa curge și se revarsă din plin. Oriunde mergi se aud bolborositul și țâșnetul apei. Așgabat este și căminul celei mai mari roți interioare din lume, o construcție uluitoare din sticlă, de 47,6 metri înălțime, cu cabine închise și care se învârtte lent. Turnul Centrului de Radiodifuziune din Turkmenistan are 211 metri înălțime și include cea mai mare stea arhitecturală din lume. Pentru un timp, cel mai înalt catarg de steag din lume a fost tot în Așgabat, însă acest record a fost doborât între timp de alte foste republici sovietice.

Blocurile luxoase sunt îmbrăcate într-o marmură oarecum inferioară, deși tot marmură, în timp ce numai cea mai bună și mai scumpă marmură italienească este folosită la clădirile de prestigiu cum ar fi palatele prezidențiale, diversele ministere și cele mai importante moschei. Toate acestea au fost proiectate și construite

de companii străine, în principal franceze și turce, iar inginerii și-au dat silința pentru a-i oferi fiecărui minister câte o caracteristică unică. Ministerul Afacerilor Externe are în vârf un glob albastru, Ministerul Educației are forma unei cărți întredeschise. Facultatea de Stomatologie arată ca un dinte (cu contribuția actualului președinte, fără îndoială, dentist de profesie). Ministerul Comunicațiilor este tot în formă de carte, însă de data asta una deschisă complet. În partea de sus a paginii din dreapta, un profil auriu al Primului Președinte strălucește ca o literă iluminată.

Cei doi președinți sunt atotprezenți în Turkmenistan. Fiecare oraș încă mai are câte o statuie a lui Saparmurat Niiazov, supranumit Turkmenbașî, primul președinte al țării de la dizolvarea Uniunii Sovietice până la moartea sa din anul 2006. Capitala e plină de ele, și toate sunt identice: un birocrat stând în picioare, la costum și cravată, cu trăsături hotărâte și vizionare. Succesorul său, Gurbangulî Berdimuhamedov, cunoscut drept Noul Președinte, a ales o abordare mai modernă: o fotografie portret. Chipul său enorm, părintesc atârnă peste tot în oraș. Zâmbește în toate fotografiile, un zâmbet subțire și misterios de Gioconda. Prima dată i-am văzut portretul la controlul pașapoartelor în aeroport, apoi din nou la porțile orașului, și apoi din nou în recepția hotelului, unde îi era dedicat un perete întreg. În Turkmenistan nu ești niciodată singur. Oricât de pustii ar fi străzile, președinții te văd.

Stăteam atârnată pe geamul mașinii, apăsând pe butonul aparatului până când mi-a amortit degetul arătător și a început să mă doară, am prins jumătate de glob, cupole de aur, bulevarde pustii cu opt benzi. Aslan a fost destul de amabil cât să încetinească, dar nu și să oprească. Ori de câte ori erau mulți polițiști prin preajmă, mă ruga să ascund aparatul. Dintr-un motiv obscur de securitate, este interzis să fotografiezi clădirile strategice, cum ar fi palatul prezidențial și clădirile guvernamentale luxoase. De asemenea, e ilegal să fotografiezi clădirile administrative, care erau numeroase. Pe de altă parte, puteam să fotografiez cât voiam memorialurile și monumentele. Fiecare reper al națiunii independente era cinstit prin

statui și fântâni mărețe: a cincea aniversare, a zecea aniversare, a cincisprezecea aniversare și a douăzecea aniversare își lăseseră amprenta asupra peisajului din oraș. Monumentul Independenței simbolizează secesiunea din 1991, în timp ce Monumentul Constituției sărbătorește tânăra constituție a Turkmenistanului. Se vedea că națiunea are multe de demonstrat și un oraș uriaș de umplut. Autoritățile sovietice din Moscova nu au văzut niciodată Așgabatul ca pe o prioritate. Rușii au stabilit un oraș-garnizoană aici încă din 1881, și treptat în deșert a apărut un oraș modern. În 1948, tot orașul a fost pus la pământ de un cutremur puternic. Sute de mii de oameni și-au pierdut viața. Autoritățile sovietice au reconstruit orașul, dar fără prea mult entuziasm. Au ridicat aceleași blocuri obișnuite de beton gri, au adus piese pentru parcul de distracții obligatoriu cu mașinuțe electrice și o roată, au curățat terenul pentru câteva parcuri verzi și au redeschis muzeul regional cu exponatele invariabile, animale împăiate și fragmente de vase din lut. Astăzi, urbanistul sovietic nu și-ar mai recunoaște propriul oraș.

— Iar acesta e satul olimpic, mi-a explicat Aslan, în timp ce treceam pe lângă încă un șir de mastodonți de marmură. Afișe uriașe cu patinatori și ceremonii de acordare a medaliilor fuseseră deja lipite pe pereții albi. Bazinul de înot e terminat deja, *datorită-preve derii-președintelui-nostru*. La fel și patinoarul, precum și locurile unde vor fi cazați sportivii.

— Nu știam că Turkmenistan o să găzduiască Jocurile Olimpice, am zis eu.

Aslan mi-a aruncat o privire jignită.

— Găzduim Jocurile Asiatice de Interior și Arte Marțiale în 2017,³ m-a informat el.

³ Jocurile Asiatice de Interior și Arte Marțiale au avut loc în Așgabat în septembrie 2017. Au participat toate cele patruzeci și cinci de țări membre ale Consiliului Olimpic al Asiei, precum și șaptesprezece țări membre ale Comitetelor Olimpice Naționale din Oceania. Acestea nu trebuie confundate cu Jocurile Asiatice, organizate tot de Consiliul Olimpic al Asiei, care au loc o dată la patru ani.